

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

№9 за темою УКРАЇНСЬКА РСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. №7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 29.08.2023 р. №2

Розробник:

Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
канд. іст. наук, ст. наук. співр. Надія ДЕМИДЕНКО

Рецензент:

Професор кафедри юридичних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
доктор іст. наук, професор Юрій ОСАДЧИЙ

УКРАЇНЬКА РСР У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

План лекції:

1. Приєднання Західної України до УРСР у складі СРСР.
2. Початок і основні події радянсько-німецької війни.
3. Рух Опору. Звільнення України від окупації.
4. Проблеми збереження культурних надбань у роки Другої світової війни.

Рекомендована література:

Основна:

1. Бойко О.Д. Історія України: підручник. К.: Академія. 2018. 720 с.
URI: <https://uahistory.co/book/boyko.html>
2. Гарін В. Історія України: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2017. 240с.
URI: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-61.html>
3. Греченко В.А. Історія та культура України: підручник. Харків : ХНУВС, 2017. 320 с.
URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9475>
4. Греченко В.А., Кислюк К.В. Історія української культури. К.: Кондор-Видавництво, 2013. 352 с.
URI: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/iukrk.pdf
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності: посібник. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.
URI: <https://nemaloknig.net/book-364666.html>

Додаткова :

1. Верменич Я.В. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз. Український історичний журнал. 2015. №1. С.108-135.
URI: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID
2. Інакодумство на Сумщині: Збірник документів та матеріалів (1955-1990 роки). Том 1. Суми: Мрія, 2012. 299 с.
URI: [https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Інакодумство+на+Сумщині%3A+Збірник+документів+та+матеріалів+\(1955-1990+роки\).+Том+1.+Суми%3A+Мрія%2C+2012.+](https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=Інакодумство+на+Сумщині%3A+Збірник+документів+та+матеріалів+(1955-1990+роки).+Том+1.+Суми%3A+Мрія%2C+2012.+)
3. Касьянов Г. В. Національні історії та сучасна історіографія: виклики й небезпеки при написанні нової історії України. Український історичний журнал. 2012. №6. С. 4-25.
URI: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2012/6/2.pdf>
4. Крисаченко В. Витоки і розвиток української політичної нації. Українознавство. 2011. №2. С.200-208. URI: http://lib.ndu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=IBIS&P21DBN=

IBIS&S21FMT

5. Кульчицький С. Міф про «царський подарунок «Микити Хрущова. Історія України. 2014. №19. С. 5-9. URI:http://irbis.cuspu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe?LNG=&C21COM=S&I21DBN=BD3&P21DBN=BD3&S21

6. Смолій В., Якубова Л. Історичний контекст формування проекту русский мир та практика його реалізації в Криму й на Донбасі (Аналітична записка) / НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України.

2018. 144 с. URI:<file:///D:/Documents/Downloads/0013907-1.pdf>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1. Історія України. Частина перша.

URI: <http://www.youtube.com/watch?v=TFdPOErzV60>

2. Історія України. Частина друга.

URI:<http://www.youtube.com/watch?v=oOFE2h8uPqE&feature=fvwre>

Мета лекції: у процесі вивчення лекції необхідно засвоїти:

- які територіальні зміни відбулися в Україні на початку Другої світової війни;
- події початкового етапу німецько-радянської війни і причини стратегічних поразок Червоної армії;
- характеристику німецького окупаційного режиму;
- особливості українського антифашистського руху Опору;
- як відбувалось звільнення України;
- який внесок зробив український народ у розгром фашистської Німеччини.

Ключові терміни та поняття:

Друга світова війна

Нацизм

Фашизм

Евакуація

Колабораціонізм

Пакт «Молотова Ріббентропа»

План «Барбаросса»

План «Ост»

«Рейкова війна»

Остарбайтери

Рух опору

Бандерівщина

Українська повстанська армія (УПА)

Депортація

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. ПРИЄДНАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ ДО УРСР У СКЛАДІ СРСР

Друга світова війна, яка тривала з **1 вересня 1939 року до 2 вересня 1945 року**, стала найжорстокішим і найкривавішим воєнним конфліктом в історії людства. У ній була задіяна **61 держава**, на території яких проживало **80% населення Землі**. Воєнні дії велися **на території 40 країн**. За роки війни загинуло 65-67 млн. життів. **Україна опинилася у епіцентрі війни** вже у вересні 1939 р. 2,4 млн. українців було вивезено на примусові роботи до Німеччини. Цілком або частково було зруйновано 700 великих і малих міст та 28 тис. сіл

Якою була політика великих держав напередодні війни? 30-і роки характеризувались **значним ускладненням міжнародних відносин**. Економічна криза і депресія 1929-1933 р. призвели до різкого загострення ситуації як всередині індустріальних країн, так і до загострення суперечностей між провідними країнами світу. У результаті відбулось формування двох протилежних блоків держав:

перший блок - США, Великобританія, Франція

другий блок - Німеччина, Італія, Японія.

Три останні у 1935 р. уклали Антикомінтернівський пакт, спрямований проти СРСР.

23 серпня 1939 р. між Німеччиною і СРСР підписується пакт про ненапад (Договір про ненапад на 10 років, так званий пакт Молотова – Ріббентропа). До договору додавався таємний протокол, існування якого радянське керівництво 50 років заперечувало). Цей документ давав можливість Сталіну збільшити кордони СРСР майже до кордонів Російської імперії 1913 р. (передавалися майже всі західноукраїнські землі західні етнічні українські землі, білоруські, Прибалтику, Фінляндію). Пакт Молотова - Ріббентропа перетворив СРСР фактично на союзника фашистської Німеччини.

Початок Другої світової війни

1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу, поклавши цим самим початок другій світовій війні. Війна з Польщею продовжувалась 6 тижнів, втрати поляків становили— 16 % всього населення (це найбільші втрати за період війни). Кваплячись оволодіти «своєю» частиною польської держави (як і передбачалося в секретних протоколах), 17 вересня 1939 р. радянські війська перейшли кордон і зайняли майже всі землі, населені українцями і білорусами (територія площею більше 190 тис. км² із населенням майже 12 млн. чол.).

Розмежувальна лінія між СРСР територією, окупованою німецькими військами, була уточнена в радянсько-німецькому договорі про дружбу і кордони від 28 вересня 1939 р. Українські землі Лемківщина і Холмищина були

зайняті Німеччиною, а Закарпаття - Угорщиною. У червні 1940 р. СРСР змусив Румунію віддати Бесарабію та Буковину. Таким чином, до УРСР було прилучено понад 7 млн мешканців Західної України.

Населення спочатку вітало прихід Червоної Армії. Пояснювалось це тим, що Західна Україна була до цього напівколонією Польщі з досить сильним політичним, національним і економічним гнобленням, жорстокою експлуатацією, масовим хронічним безробіттям, напівкріпосницькими порядками на селі, безправ'ям українців. На цих територіях зразу розпочалася перша хвиля радянзації. (приведення життя до вимог радянської системи. Поняття голоду тут не було, бо не існувало колгоспів.

Заходи, що отримали позитивну оцінку населення:

- експропріація маєтків польських землевласників з обіцянкою перерозподілу землі між селянами;
- українізація системи народної освіти, ліквідація неписьменності;
- запровадження безкоштовного медичного обслуговування;
- створення системи соціального забезпечення;
- 8-годинний робочий день, підвищення заробітної плати робітників.

За перший рік радянської влади тут почали діяти 184 лікарні, 492 амбулаторії та поліклініки. Українізувалась та зміцнювалась система освіти. В цей час працювало 6900 шкіл, у тому числі 6 тис. з українською мовою навчання, діяло 15 вузів, в тому числі 2 університети, 13 театрів.

Але поруч з цим відбувалось:

поширення репресій, ліквідація українських політичних партій, закрито товариство «Просвіта», наукове товариство ім. Т. Шевченка. Чисельність репресованих – 10% населення Західної України. Утисків зазнавала греко-католицька церква. **З осені 1939 р. лише з Галичини радянська влада депортувала близько 400 тис. українців.**

У квітні-травні 1940 р. у Катинському лісі під Смоленськом, а ще раніше під Харковом було розстріляно 15 тис. польських офіцерів.

Таким чином, входження західноукраїнських земель до складу УРСР було подією величезної історичної ваги і мало прогресивне значення, **оскільки вперше за багато століть українці з'єдналися в межах однієї державної структури.** Але здійснено це було тоталітарним режимом з порушенням норм міжнародного права, за допомогою секретних угод.

2. ПОЧАТОК І ОСНОВНІ ПОДІЇ РАДЯНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ВІЙНИ

У 1940 -1941 рр. Гітлер підкорив майже всі країни Західної Європи і згідно плану «Барбаросса» почав активну підготовку до війни проти СРСР. Відповідно до цього плану війна повинна була тривати 1,5-2 місяці і за цей час війська мали вийти на рубіж Архангельськ-Волга-Астрахань. *Фашистська армія налічувала на той час 190 дивізій, з них 157 німецьких, 47 тис. гармат, 4,3 тис. танків, 5 тис. літаків. У союзі з Німеччиною виступили Фінляндія, Угорщина, Румунія, Італія. Загальна чисельність*

Червоної Армії складала понад 5 млн чол. В західних прикордонних округах зосереджувалось 170 дивізій та 2 бригади, які мали 2,9 млн чол., 9,2 тис танків, 8,5 тис. літаків і 468 тис гармат і мінометів.

Хоча Сталіну (дуже амбітній людині) **вказували дату, годину нападу**, він не вірив. 21 червня 1941 р. на повідомлення радянського військового аташе у Франції генерала Суслопарова про те, що війна розпочнеться 22 червня, **Сталін написав: «Довідайтесь, хто автор цієї провокації і покарайте його».**

22 червня 1941 році – спрацював «фактор раптовості удару». *Союзниками Німеччини виступили Фінляндія, Угорщина, Румунія, Італія, Словаччина.*

План «Барбаросса» передбачав «бліцкриг» - блискавичну війну: протягом 2- 2,5 місяців знищити Червону армію і вийти на лінію Архангельськ-Астрахань. Перший етап війни **був катастрофічно програшним**, бо, хоча оборонна система існувала насправді, але демонтувалась із приєднанням Західної України. Сталін передбачав, що напад відбудеться не раніше ніж за 5-7 років.

Німці напали у трьох напрямках:

захід (Ленінград),

центр (Москва),

південь (Київ).

Коли оголосили війну Сталін декілька днів не виходив на спілкування. Потім виступив із заявою «Ни шагу назад!». Передає командування Георгію Костянтиновичу Жукову. Жуков поставив умови: повернути з Гулагу командирів, під його відповідальність поставити командуючих військами.

Причини перших поразок війни:

- 1) відсутність оборонних рубежів;
- 2) раптовість нападу ворога;
- 3) результати репресій попередніх років: 90% професійних військових були репресовані. Полками керували недосвідчені лейтенанти;
- 4) особисті розпорядження Сталіна, ініціатива керівного складу була повністю паралізована (боялись відстоювати свою точку зору);
- 5) радянське озброєння не було наскільки новим як німецьке;
- 6) на німецьку армію працювала економіка захоплених європейських країн.

За планом «Ост» німці мали намір виселити з України мільйони людей, частину українських земель передбачалось передати союзникам.

Відкриття другого фронту.

Сталін писав особисто листи з пропозицією відкрити 2-й фронт. На що Черчіль відповідав, що «росіяни не допомогли в 40-у році Англії. Вам може допомогти лише Бог, в якого ви, «русские, не верите». *Міністр закордонних справ згадував Черчілю про генерала Самсонова (який у першу світову війну ціною життя своїх солдатів врятував Париж, виконавши обіцянки (потім покінчив життя самогубством, бо виконуючи обов'язок перед іншими*

країнами не пожалів життя власних солдат.

30 червня 1941 р. німецькі війська увійшли у Львів. Разом з ними увійшли частини ОУН.

5 липня 1941 р. радянський уряд України прийняв рішення про евакуацію промислових і сільськогосподарських об'єктів, населення України. У ході евакуації, переважно в Росію та Казахстан, було вивезено 550 великих заводів, 3,5 млн населення. В армію мобілізували 2 млн. жителів республіки (з них 200 тис добровольців), 2 млн осіб створювали оборонні споруди. На 1 листопада 1941 р. чід населення України в фонд оборони надійшло близько 1 млрд. карбованців, багато дорогоцінностей.

73 дні тривала героїчна оборона Одеси. Тут загарбники втратили 200 тис. осіб. Проте швидко, незважаючи на опір Червоної Армії, німцям вдалося захопити більшу частину території України, взяти у полон в районі Києва 650 тис. солдатів і офіцерів.

25 жовтня 1941 р. німецькі війська захопили Харків. До кінця 1941 р. німці контролювали територію, де до війни проживало 80 млн. чол. (**42% населення СРСР**). Крім того, у полон потрапило 3,8 млн. радянських військових (з них 1,3 млн. українців).

У травні 1942 р. **загинуло три армії** в результаті наступальних операцій під Харковом (керували фронтом С. Тимошенко і М.Хрущов), у **полон потрапило 240 тис. солдат і офіцерів.**

4 липня 1942 р. захопили Севастополь (після 250 денної оборони).

Найбільші битви радянсько-німецької війни

Битва під Москвою (з 30 вересня по 5 грудня 1941 р.). Були організовані професійні військові маневри радянської армії. Але на німців ще й негативно спрацювали морози (з 4 листопада – до 40). (В одному з листів німецького солдата писалось: *«На вулиці страшно холодно, а ми носимо пілотки»*).

Г. Жуков повторив слова Кутузова, які той у свій час наказав донести до кожного солдата: *«Отступать некуда, позади – Москва»*. У радянських солдат спостерігалась піднесеність духу. Наприклад, один радянський солдат зміг підбити одинадцять танків. Під Москву були перекинуті добре екіпіровані солдати з Далекого Сходу. Під Москвою загинуло німців – 615 тис.; радянських солдат – 1 млн. 300 тис. (втрати наших бійців завжди були вдвічі більшими). Перемога під Москвою розбила міф про непереможність німецької армії.

Сталінградська битва (з 17 липня 1942 р. по 2 лютого 1943) започаткувала визволення України. Відбувся перелом у Другій світовій війні. Звільняються Донецькі землі, Луганські – тодішні Ворошиловградські відбулася р. Під час битви Німеччина і союзники втратили 1,5 млн. осіб (тобто ¼ діючих військ).

У полон потрапило близько 1000 тис. німецьких солдат (разом з Паулюсом, якому Гітлер підвищив у званні, нехотів, щоб той живий здався в

полон).

Битва на Курській дузі з 5 липня 1943 р. тривала майже 2 місяці. Брало участь понад 4 млн. солдатів. Німці втратили 1,5 тис. танків, приблизно 500 тис. військових.

Напередодні звільнення Києва змінюються назви фронтів. 20 жовтня 1943р. Ставка (Генеральний штаб) перейменовує fronti:

Ворошиловоградський - I-й Український (командуючий фронтом генерал Ватутін);

Степовий – II- й Український фронт (командуючий - генерал Конєв);

Південно-західний – III- й Український (командуючий - генерал Маліновський);

Південний – IV Український (генерал Толоухін)

Битва за Київ стала завершенням корінного перелому у Другій світовій війні). З моменту звільнення Києва розпочалось звільнення Правобережної України.

Визволення Правобережної України

Грудень 1943 р. – січень 1944 р.

Житомирсько-Бердичівська операція (I – й Український фронт);

Січень-лютий 1944 – Корсунь-Шевченківська операція (II-й Український фронт); паралельно - Рівненсько-Луцька операція;

Січень-лютий 1944 – Нікопольсько-Криворізька операція (III-й, IV-й четвертий Український фронт);

Березень-квітень 1944 р. – Проскурівсько-Чернівецька операція (I-й і II-й Українські fronti);

Квітень-травень 1944 р. – Кримська операція (IV-й Український фронт);

Липень-серпень 1944 р.- Львівсько-Сандомирська операція (I-й Український фронт);

Серпень 1944 р. – Ясько-Кишинівська (II-й і III-й Українські fronti);

Вересень-жовтень 1944 – Східно-Карпатська наступальна операція (IV-й Український фронт).

Місто Суми – 2 вересня 1943 р.

Дата визволення Української республіки від німців (включаючи Закарпатську область) – 28 жовтня 1944 р.

3. РУХ ОПОРУ. ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ ВІД ОКУПАЦІЇ

На окупованих українських землях фашисти встановили жорстокий окупаційний режим. Вони ліквідували національну державність українського народу. Територію України було розчленовано: Північну Буковину, Ізмаїльщину та землі між Південним Бугом та Дністром з центром в Одесі, названі Транс-ністрією, Гітлер віддав Румунії; західні області («дистрикт Галичина») - Львівська, Дрогобицька, Станіславська, Тернопільська -були передані до польського генерал-губернаторства. 12 центральних областей

республіки стали рейхскомісаріатом «Україна» на чолі з Е.Кохом. Східні українські землі перебували під владою військового командування. В перспективі Україна повинна була стати арійською імперією — «Остготією». 65% населення передбачалося депортувати в Сибір. Українська нація оголошувалась неповноцінною. На всі найважливіші адміністративні та господарські пости аж до повітового рівня призначалися німці. Створювалось цивільне управління - міські управи на чолі з бургомістрами, волосні управи на чолі з старшинами. Українцям дозволялося займати найнижчі посади, такі як сільський староста, бургомістр містечка, поліцай, які вербувалися переважно з карних злочинців.

Найбільші промислові підприємства оголошувались власністю Німеччини і були поділені між німецькими економічними магнатами. Колгоспи і радгоспи перетворювались у «общинні господарства» з кріпацьким режимом. На селянські двори накладалися 12 різних видів податків. Під загрозою суворої кари запроваджувались обов'язкова трудова повинність. Результатом такої експлуатації було те що 85% усього постачання Німеччини продуктами з окупованих радянських територій вивозилося з України. Терор стан державною політикою фашистів в Україні. Населення позбавлялося елементарних юридичних прав. Гітлер говорив, що слов'яни не повинні знати більше, ніж значення дорожніх знаків, а географія для них обмежується фразою «столиця рейху - Берлін».

Українська молодь примусово вивозилася на роботу в Німеччину. За 1942-1944 рр. до Німеччини було забрано 2,4 млн. українців. Десятки тисяч з них загинуло (багато не повернулось). Цілеспрямовано здійснювався геноцид. Планувалося щорічно знищувати 10 млн. не-арійців, в першу чергу євреїв. Війна забрала життя більше 8 млн. громадян України.

На Україні розгорнулася масштабна партизанська боротьба, яка складалася з двох потоків: радянські партизани та частини ОУН-УПА.

Наприкінці 1942 р. в Україні діяло 800 партизанських загонів на чолі з Т.Строкачем. (Аж із 1942, бо Сталін не дуже довіряв селянам). Виникли великі партизанські загони і з'єднання на чолі з Ковпаком, М. Попудренком, О.Сабуровим, О.Федоровим, І.Боровиком, М.Наумовим. та ін.

Форми боротьби партизан:

- диверсії на комунікаціях ворога;
- розгром ворожих штабів;
- диверсії на залізницях; влітку 1943 р. розгорнулась «рейкова війна»;
- рейди у тил ворога (Карпатський рейд С. Ковпака і ін.)

За роки війни партизани знищили і взяли у полон 1,5 млн. гітлерівців, 2300 танків, 1100 літаків, пустили під укіс 21 тис. поїздів.

Радянськими партизанами керував Український штаб партизанського руху (створений у 1942 р.). Загальна кількість партизан сягала від 500 тис до 220 тис.

Створення Українського штабу партизанського руху на чолі з Т.А. Строкачем, **координація дій, матеріальна підтримка** з Великої землі,

застосування радянськими партизанами ефективних методів боротьби проти окупантів перетворили радянський партизанський рух на важливий фактор війни, фактично **на справжній «другий фронт»**.

Національно-визвольний рух Опору на чолі з ОУН прагнув до відродження незалежної української держави.

У 1938 Коновалець (керівник ОУН) був убитий агентом КДБ. ОУН очолює Мельник. ОУН зверталось до німецького командування з пропозицією: **вони підтримують Німеччину в обмін на надання Україні статусу незалежності**. Відповіді чіткої не отримали.

Українські націоналісти розбиваються на дві гілки: ОУН (М) і ОУН (Б)

Різниця в стратегії полягала в тому, що Мельниківці виступали за співпрацю з німцями. Бандерівці пропонували, не чекаючи, перейти до рішучих дій. 30 червня 1941 р. були скликані українські національні збори у Львові, сформовано національний уряд на чолі з Ярославом Стецьком і **оприлюднено**

Акт проголошення відновлення української держави (відновлення, бо така держава існувала у 1918 році). Акт благословив Митрополит Шептицький.

Проти ОУН почались репресії з боку німців.

Вже 9 липня 1941 році уряд Стецька розігнали, а 15 вересня С. Бандера, Я.Стецько і інші члени уряду заарештовані гестапо і відправлені до конц.табору. У відповідь ОУН активізувала партизанську боротьбу (хоча загони були не багато чисельними, але їх кількість була великою).

Бандеру звільняють з тими, хто залишився живий. Бандера продовжує боротьбу і проти «советов» і проти нацистської Німеччини. Партизанські загони об'єдналися і 14 жовтня 1942 р. створюється Українська повстанська армія. Це військова організація ОУН (ОУН УПА). По суті ОУН є партією, а УПА – її військовим загonom (не припиняла і антирадянської і антипольської боротьби).

Лише у жовтні – листопаді 1943 р. провели **47 боїв проти німців і 54 проти радянських партизан**. УПА нараховувала до 90 тис. чол. Тільки у 1944 р. вона здійснила 800 рейдів.

УПА очолював Роман Шухевич (псевдонім Тарас Чупринка). Мережа оунівського підпілля охопила не тільки західні, а й центральні, східні, південні регіони, де діяла під лозунгами: «Смерть Гітлеру!», «Смерть Сталіну», «Радянська влада – без більшовиків».

Таким чином, Україна була охоплена масовим рухом опору, але через глибокі ідеологічні суперечності між двома його течіями точилася жорстока боротьба. Проводились криваві бої між оунівськими і радянськими партизанами.

У травні 1944 р. відбулася депортація (примусове виселення) кримських татар.

120 тис. українців брали участь у війні в складі військ США, Канади,

Франції, польських та чехословацьких формувань. Водночас 250 тис. служили у сформованих німцями українській поліції та допоміжних військових частинах вермахту. Українська еміграція США і Канади у 1944-1945 рр. надала допомогу для лікарень і дитбудинків України на суму 600 тис. доларів.

Битва за визволення України тривала 22 місяці і складалася з ряду великих операцій (Корсунь-Шевченківська, Львівська, Карпато-Ужгородська) (18 грудня 1942 р. в ході наступу радянських військ був звільнений перший населений пункт української території - Луганської області, а 23 серпня 1943 р. - Харків, 2 вересня – Суми, 6 листопада – Київ).

Керівники держав - Сталін, Черчіль були справжніми політичним титанами, але без великого духу рядового солдата не переміг би ніхто. Радість перемоги була затьмарена величезними людськими жертвами – загинув кожен шостий житель республіки, які народ поклав на вівтар перемоги.

Отже, кожний десятий житель України (4,5 млн.) воював у лавах Червоної Армії, 2 070 українців були удостоєні звання Героя Радянського Союзу. З 15 фронтів, що діяли в період війни, більше половини очолювались маршалами і генералами, які були за походженням українцями. Солдати і офіцери, жителі України, які виявили масовий героїзм, отримали 2,5 млн. орденів і медалей.